

4. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 320 с.
5. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Ю. Е. Прохоров. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 216 с.

Анотація

Статтю присвячено проблемі подолання мовного бар'єру у міжкультурній комунікації. Проаналізовано причини виникнення непорозуміння у міжкультурній комунікації та теоретичні дослідження перекладу мовних лакун або безеквівалентної лексики. Особливу увагу приділено класифікації мовних лакун та причини їх виникнення. Теоретично доведено, що для подолання проблем у міжкультурній комунікації потрібно знати не тільки пряме значення слів і словосполучень, але і їх місце та функції у тій соціокультурній спільноті, де дана мова використовується як реальний засіб спілкування.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, мовні лакуни, конотація мовної одиниці, лінгвокультурна спільнота.

Summary

The article is devoted to the problem of overcoming language barriers in cross-cultural communication. The causes of misunderstanding in cross-cultural communication and theoretical studies of language lacunas (gaps, gars) or non-equivalent vocabulary have been analyzed. Special attention is given to the classification of language gaps and their causes. The fact, that in order to overcome the problems in cross-cultural communication it is necessary to know not only the direct meaning of the words and phrases, but also their place and functions in the socio-cultural community, where the language is used as a real means of communication, is theoretically proved.

Keywords: cross-cultural communication, language lacuna (gap, gar), the connotation of the language unit, linguo-cultural community.

УДК 811.111'42

Тарасова С. О.,
аспірантка,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна
svetlana.tarasova12@gmail.com

РЕФРЕЙМІНГ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ КОНЦЕПТУ “ДУРЕНЬ” В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У сучасній лінгвістиці спостерігається тенденція вивчення мови як продуктивного способу інтерпретації людської культури. Це пояснюється тим, що мова є ключем до системи людської думки, до природи людської психіки. На думку Л. Ельмслева, мова “може відкрити дорогу, як до розумінню стилю особистості, так і до подій життя минулих поколінь” [цит. за: 1, 59].

З 80-х років минулого століття проблема прояву **особистості** в мові і спілкуванні активно розроблялася філософами, культурологами, психологами, лінгвістами. Розвиток лінгвістичної думки останніх двох десятиліть сконцентровано на вивченні людського фактора в мові, в результаті чого центральним об'єктом досліджень сучасного мовознавства стає носій мови, тобто мовна особистість. Саме особистість, – зауважує російський мовознавець І. П. Сусов, – володіє мовленнєвою ситуацією; вона може піднятися над обставинами спілкування,

спрямовувати в необхідному напрямку розвиток дискурсу. Включена в дискурс, вона водночас творить його. А це означає, що в дискурсі втілюються темпераменти, здатність до здійснення певних видів діяльності, зокрема комунікативної, домінуючі почуття і мотиви діяльності, індивідуальні психологічні особливості тощо. Людина входить в комунікацію як особистість з усіма властивими їй рисами [13].

Аналізуючи мовну особистість, увага дослідників, в основному, зосереджена на вивченні її, як багатошарового і багатокомпонентного образу, індивіду, що представляє той або інший соціальний колектив, мовна діяльність якого є похідною соціального поводження, його “планом вираження” [5, 23]. Саме поняття мовної особистості почав розробляти Г. І. Богин, він створив модель особистості, в якій людина розглядається з точки зору його “готовності виробляти мовні вчинки, створювати і приймати твори мови” [2, 46]. Його ідеї були продовжені Ю. М. Карауловим, який уважав, що мовна особистість – це людина, що володіє здатністю створювати і сприймати тексти, що розрізняються: а) ступенем структурно-мовної складності; б) глибиною і точністю відображення дійсності; в) певної цільової спрямованістю [8, 157]. Було виділено три рівні мовної особистості: вербально-семантичний, когнітивний та прагматичний. Нульовий рівень відображає ступінь володіння повсякденною мовою і є базою для мовного спілкування. На когнітивному рівні відбувається актуалізація та ідентифікація знань і уявлень, властивих мовній особистості, що формують когнітивний простір індивідуального і колективного мовної свідомості. Цей рівень відображає мовну модель світу особистості, її індивідуальну картину світу. Вищий рівень включає в себе характеристику мотивів і цілей та є рушійним розвитком мовної особистості. Тобто слід зазначити, що в значенні терміна “мовна особистість” переломлюються філософські, соціологічні та психологічні погляди на суспільне значиме фізичне і духовне життя людини.

Одним з найважливіших параметрів мовної особистості є знаходження її в соціумі. Соціальна сфера і є тим фактором, який творить особистість. Така соціалізація індивіда передбачає: 1) процес включення людини в певні соціальні відносини; 2) мовленнєво-мисленнєву діяльність відповідно до норм певної етнокультури; 3) процес засвоєння законів соціальної психології народу. Дуже влучним на цей рахунок є визначення поняття В. І. Карасиком, який розуміє мовну особистість як складне утворення, єдність, яка змінюється, в якій співіснують різні соціально-ситуативні ролі, модуси поведінки, рівні комунікативної компетенції, а також суцільно індивідуальні особливості [7, 366–369].

Одним із таких модусів життя людини в мові є людина, яка сміється (*homo ridens*). Виділяємо дві проекції соціокультурного буття людини, що жартує, – вдавані дурні як професіонали, як інституціональна роль і природні дурні-жартівники як психологічний тип особистості, схильний до жартів [4, 15–17]. Справжні, природні дурні виконують роль простаків, недотеп та недолугих людей, є об'єктом постійного глузування. Мовні особистості вдаваних дурнів мають переносне значення – їх не можна розуміти буквально, їх буття є відображенням когось іншого (створення модусу пародійного сміху). Основні особливості неприродних дурнів: а) “розумне” дивацтво; б) порушення норм; в) ексцентричність; г) дотепність;

д) пародійність е) креативність. Цей дурень виконує роль “чужого” в цьому світі – бачить світ навиворіт та вдягає маску, сміється сам і висміює інших.

Такі характеристики мовної особистості дурня вказують на те, що вона існує в просторі культури, відображеної в мові, в формах суспільної свідомості на різних рівнях. Кожна особистість є власний текст, метрика якого утворилася внаслідок семіотичного розгортання вихідних слів-символів. Більше того, кожен з нас має певний набір значимих для себе слів – конотативних вузлів своєї дискурсивної метрики, котрі складають особистісну метамову. Цей текст як стійка в часі сюжетно-рольова, аперцепційно-дискурсивна структура є базовим особистісним міфом суб'єкта, котрий задає логіку та характер функціонування його свідомості і детермінує розвиток його ідентичності (якщо під останньою розуміти Я-концепцію, чи особисту історію) [9].

Складовою цієї метрики є концепти, що існують та проявляються на когнітивному рівні мовної особистості.

Концепт – від латинського *conspicere* (*conceptus*) – думка чи погляд, основне поняття чи ідея, узагальнення, спеціально сформоване з конкретних прикладів. За словниковою дефініцією, концепт – це формулювання, розумовий образ, ментальний прообраз, ідея поняття, саме поняття. У психіці це – об'єкт ідеальної природи, образ що втілює певні культурно зумовлені уявлення носія мови про світ і водночас є прообразом, прототипом, ідеєю групи похідних понять; у мові концепт має певне ім'я, оскільки реальність відбивається у свідомості не безпосередньо, а через мову [12, 147]. У сучасній лінгвістиці можна виділити три основні напрями до розуміння концепту: лінгвістичний, когнітивний, культурологічний. Представники лінгвістичного напрямку (С. А. Аскольдов, Д. С. Лихачов, В. В. Колесов, В. М. Телія) розглядають концепт як алгебраїчний вираз значення. Загалом, прихильники цього напрямку розуміють концепт як увесь потенціал значення слова разом з його конотативним елементом. Когнітивний підхід розробляється у роботах таких вчених як З. Д. Попов, Й. А. Стернін, О. С. Кубрякова, де концепт розуміється як явище ментального характеру. Представники когнітивного підходу зараховують концепт до розумових явищ та тлумачать його як оперативну змістовну одиницю пам'яті. На думку прихильників третього підходу, культурологічного, концепт є частиною культури, а культура розглядається як сукупність концептів та відносин між ними. Так, у термінах Ю. С. Степанова концепт – мікромодель культури, він породжує її і породжується нею. Будучи “згустком культури”, концепт містить екстралінгвістичну, прагматичну, тобто позамовну інформацію. Різні підходи до визначення терміну “концепт” відбивають його природу: як значення мовного знака (лінгвістичне та культурологічне спрямування) і як змістовний аспект знака, представлений у ментальності (когнітивний напрям) [16].

Услід за І. В. Настініним розуміємо поняття “концепт” як зазначений вище конотативний вузол, сукупність яких являє картину світу мовця, його концептосферу. Семантику концепту формує сукупність контекстуальних значень, котрі зумовлені культурним простором та дискурсом, до якого належить текст.

Мовна особистість дурня реалізується в концепті “дурень”. Концепт “дурень” – один з ключових концептів світової культури. За словом “дурень” стоїть світ образів,

уявлень, система ціннісних установок, метафор. З його допомогою виділяють не тільки певну групу людей, що володіють рядом характерних ознак, скільки кваліфікують поведінку будь-якої людини в разі порушення ним різних соціальних стереотипів [17, 385–390]. Присутність дурня на всіх етапах світової культури у різних її національних різновидах доводить універсальність цього явища і, разом з тим, його високу варіативність і протейність, що і зумовлює **актуальність** нашого дослідження. Дурню присвячено безліч робіт, що не дивно, враховуючи принципову суперечливість цієї фігури. У традиційній культурі формуються три моделі ментального уявлення образу “дурня”, які були представлені ґрунтовно у праці В. І. Карасика та І. А. Стернина “Антологія концептів”:

1) міфологічна модель: “дурень – добра, моральна людина, яка нагороджується удачею і щастям”: ця модель пов’язана з відомими фольклорними образами “дурнів” в казках (Іван-дурень);

2) ідейна модель: “дурень – викривач пороків і соціальних несправедливостей: блазень, клоун: цей тип дурнів представлений лицедіями життя, їх буття повністю співпадає з їх роллю, поза межами якої вони не існують” [15, 89–90];

3) побутова модель: “дурень – дурна людина”. Дурні виконують роль простаків, недотеп та недолугих людей. До цієї ж групи слід віднести славнозвісних дурнів з “Wise Men of Gotham”, які пустилися по морю у зливу в тазу, Уїлтширські дурні з відомих англійських народних казок.

В основі всіх трьох моделей лежить ознака відхилення від норми. Наприклад, міфологічна і ідейна моделі описують ідеальну норму позитивних моральних якостей суб’єкта, в той час як побутова модель розкриває уявлення лінгвокультурної спільності про те, як “не повинно бути”.

В “Антології концептів” автори у свою чергу виділяють шість основних ознак, за якими концепт “дурень” може бути представлений як семантична домінанта: адекватність поведінки; володіння позитивними якостями; наявність здібностей у побутовій та професійній діяльності; адекватність емоційних реакцій; стереотипи поведінки жінки в оцінці чоловіки.

Головною же семантичною ознакою, що об’єднує більшість значень і принципів підходів в інтерпретації концепту “дурень”, його ментального образу є “порушення загальноприйнятої норми, існуючого стереотипу”.

Таким конструктором, або способом представлення знань, услід М. Мінському, є фрейм, організований навколо поняття і який містить дані про істотне, типове і можливе для нього [11]. Фреймінг, або фреймове моделювання – це конструювання моделі певної когнітивної ситуації шляхом акцентування її позитивних або негативних рис з метою емоційного, психологічного, ідеологічного впливу на реципієнта повідомлення. Таким чином, свідомо реорганізація свідомості та мови призводить до спереоцінки ситуації і зміни ставлення до неї, тобто до рефреймінга.

Термін “рефреймінг” було уведено у науку в 1982 році американськими ученими: програмістом і лінгвістом Дж. Гриндером та психологом Р. Бендлером (університет Санта-Круза, штат Каліфорнія). Під рефреймінгом ми розуміємо “реконструкцію”, “зміну рамки”, вміщення ситуації, образу або емоції в новий

фрейм, в новий контекст, який відрізняється від вихідного [12, 110–111], тобто маємо погляд на ситуацію під іншим ракурсом. У нашому дослідженні поняття “рефреймінгу” є ключовим і розглядається з лінгвокогнітивної точки зору як комплексний когнітивний механізм несподіваного та контрастного переключення когнітивних патернів, прагматичних компонентів дискурсу, а саме інференції, експлікатур, імплікатур, ситуативного та інших різновидів контексту з метою переключення з серйозної тональності на комічну, що може спричинювати сміховий ефект. Виділяється два головних різновиди рефреймінгу: рефреймінг контексту та рефреймінг змісту [14].

Рефреймінг контексту полягає в тому, що в різних ситуаціях одна й та ж поведінка може бути як корисною, так і шкідливою. В цьому випадку якщо змінити контекст повідомлення, то змінюється і підхід до його змісту [там само]. Цей вид рефреймінгу часто актуалізується в англomовному дискурсі комічного через лінгвостилістичний засіб – іронічне відлуння (різновид іронії, який полягає в тому, що певна фраза повторюється одним або двома комунікантами декілька разів, при цьому зміна ситуативного контексту змінює смисл фрази, часто на протилежний).

Рефреймінг змісту базується на тому, щоб змінити цінність самого повідомлення [там само]. Рефреймінг змісту направлений перш за все на зміну сприйняття об'єкта, що для суб'єкта проявляється в зміщенні смислових акцентів та призводить до виникнення нових відчуттів. У дискурсі комічного рефреймінг змісту, що в цілому є проявом лінгвокреативності, актуалізується через певні лінгвостилістичні засоби, що актуалізують комічні конотації або імплікатурні натяки: фонетичний дисонанс (тмезіс), лексичний дисонанс (акроніми, бекроніми, лексичні бленди, нестандартні скорочення), граматичний дисонанс (еналаж), стилістичні засоби (контрастні – оксюморон, антитеза, хіазм; логічної помилковості та двозначності – каламбур, антитема, абсурд); образні – різновиди авторських оказіональних ідіом, метафор, порівнянь, гіперболи) та дискурсивні засоби, які можуть супроводжуватися комічними асоціаціями та імплікатурними натяками.

Бажаючи вплинути на адресата, адресант підбирає різні засоби мови, використовує будь-які прийоми у відповідності до своїх намірів і прогнозує реакцію адресата на їх сприйняття. У свою чергу адресат сприймає ці засоби і реагує на це певним чином. При сприйнятті адресатом повідомлення у його свідомості “запускається” когнітивний механізм виникнення відповідного ефекту.

У результаті ретельного аналізу актуалізації концепту “дурень” в англomовній картині світу виділяємо три види рефреймінгу, в основі яких лежать ментальні опозиції: “логічне – нелогічне”, “можливе – неможливе”, “високе – низьке”.

Опозиція “логічне – нелогічне” виникає внаслідок усвідомлення того, що повідомлення суперечить логіці, розмірковування не послідовні, але за формою вираження це повідомлення здається достатньо логічним [15, 21–23]. При сприйнятті такого повідомлення адресату важко зрозуміти, де і коли саме логіку було втрачено, і де відбулося ошукання його сподівань. Тут чітко виявляється подвійний характер гумору: з одного боку, сприйняття є логічним, з іншого – нелогічним. Наприклад,

“Patient”: Doctor, what does the X-ray of my head show?

Clown: Absolutely nothing!

(Під час розмови лікаря з удаваним дурнем (клоун) щодо результатів діагностування лікар використовує прийом іронії, що забезпечує подвійне розуміння діагнозу (тобто те, що “пацієнт” є повністю здоровим, а також те, що він є безглуздим), що і створює ефект комічного)).

Опозиція “можливе – неможливе” базується на протиставленні стереотипного знання про певну конкретну ситуацію і такій її інтерпретації, що не відповідає дійсному стану справ у світі [там само]. Це форма образної репрезентації ситуацій у вигляді нереальних, неіснуючих, а інколи й неможливих у природі дій, подій, предметів. Така опозиція може бути представлена у формі невідповідностей “нормальне-ненормальне”, “реальне-нереальне”, “істинне-хибне”. У наступному прикладі демонструється ця опозиція:

“Patient-blonde”: My head is full.

Clown: It is called thinking. Go with it.

(“Пацієнтка”-блондинка здивована нехарактерним для неї відчуттям – перевантаженням думок, а не головним болем. Рефреймінг створюється багатозначністю фрази *My head is full*, яка має непряме значення, що вводить в оману. Наш удаваний дурень (клоун) наголошує їй на прописній істині, з якою живуть усі люди).

Опозиція “високе – низьке” виникає за умови протиставлення знань про предмет, ситуацію як духовних, піднесених і їхньої інтерпретації як низьких, суто матеріальних [там само].

Треба зазначити, що найчастотніша ментальна опозиція, яка виникає у свідомості адресата при сприйнятті будь-якого мовного засобу чи прийому, – це опозиція “логічне – нелогічне” (52,6%), найменш частотна опозиція – “можливе – неможливе” (30,8%).

Таким чином, при інтерпретації мовної картини світу важливо враховувати всі виділені значення концепту “дурень”, їх реалізацію в загальнонавчальному і інституціональному дискурсах.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка : [учеб. пособие] / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта: Наука, 2010. – 288 с.
2. Богин Г. И. Типология понимания текста : [учеб. пособие] / Г. И. Богин. – Калинин : Изд. КГУ, 1986. – 84 с
3. Броникова С. Рефрейминг как средство влияния: когнитивная сущность [Электронный ресурс] / С. Броникова // Стиль и текст: научное периодическое издание Института журналистики КНУ им. Т. Шевченко. – М., 2010. – Вып. 8.
4. Бусурина Е. В. Взгляд на культуру дурака как на ключевое слово русской культуры / Е. В. Бусурина // Современные подходы к интерпретации текста. Материалы межвуз. конф. (С.-Петербург, 13-14 мая 2002 г.). – СПб. : Академия гуманитарного образования, 2002. – С. 15–17.
5. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. – М., 2001.
6. Ємельянова О. До питання про лінгвістичну концепцію мовної особистості / О. Ємельянова // Наукові записки. Серія: філол. науки : [зб. наук. пр.]. – 2010. – Вип. 89 (1). – С. 293–296.

7. Карасик В. И., Дмитриева О. А. Лингвокультурный типаж: к определению понятия / В. И. Карасик, О. А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажы : [сб. науч. тр.] / [под ред. В. И. Карасика]. – Волгоград : Парадигма, 2005. – С. 5–25.
8. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
9. Лавриненко О. Л. Структурно-функціональні особливості мовної особистості студентів : автореф. дис. ... к. психол. н. / О. Л. Лавриненко. – Луцьк, 2011. – 19 с
10. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
11. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
12. Наумов В. В. Лингвистическая идентификация личности / В. В. Наумов. – М. : КомКнига, 2006. – 240 с.
13. Особистість [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Мовна_особистість.
14. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс : [монографія] / Н. В. Петлюченко. – Одеса : Астропринт, 2009. – 458 с.
15. Попова З. Д. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. унта, 2000. – 30 с
16. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Академический Проект, 2001. – 990 с.
17. Шейгал Е. И., Мироненко М. В. Шут и шутник: профессия или хобби? / Е. И. Шейгал, М. В. Мироненко // Жанры речи : [сб. науч. статей]. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ “Колледж”, 2005. – Вып. 4. – С. 385–399.

Анотація

У статті розглядається комунікативна поведінка концепту “дурень” в сучасному англомовному дискурсі. Надано детальний аналіз функціональних особливостей двох типів дурнів – справжнього та удаваного. Проаналізовано три моделі ментального уявлення образу “дурня”. Головною семантичною ознакою цих моделей, які об’єднують більшість принципових підходів в інтерпретації концепту “дурень”, його ментального образу визначено порушення загальноприйнятої норми, тобто використання рефреймінгу. В актуалізації концепту “дурень” в англомовній картині світу виділено три види рефреймінгу, в основі яких лежать ментальні опозиції.

Ключові слова: концепт “дурень”, мовна особистість, рефреймінг, справжній дурень, удаваний дурень.

Summary

The article discusses communicative behavior of concept “fool” in modern English-speaking discourse. The detailed essential analysis of functional characteristics of two types of fools – natural and intellectual fools – is given. Natural fools act as simpletons and shiftless people who are the subject of constant joking. Intellectual fools have figurative meaning – they cannot be taken literally, their existence is a reflection of someone else. Existence of such fools coincides with their role, beyond which they do not exist. They serve as “strangers” in this world – they see the world inside out and put on a mask, they laugh and make fun of others. The main features of such fools are: violations; eccentricity; wit; parody; creativity. Three models of mental representation of the image “fool” are analyzed.

Keywords: concept of “fool”, intellectual fool, language personality, natural fool, reframing.